

O našom štáte, mene a literatúre

PAVOL KOPRDA (NITRA)

V zborníku *Brněnské texty k slovakistice IV* (Brno 2003) sa objavuje veta, že „*pojmem Slovensko je historicky nešťastný*“ (s. 7). Podobne meno Slováč, slovenský (jazyk), slovenská literatúra. Ohľadom staršej slovenskej literatúry sa držím rumunského teoretika literatúry Adriana Marina. Podľa neho, ak už raz bola predstava nejakého literárneho systému vytvorená, vystupuje ako literárna kultúra, teda orientujúci celok, no len pre toho, kto žije v danom systéme. Marino hovorí: „*Neprestajný vzťah čiastkového významu k úplnému (a naopak) produkuje sám nové významy a zmysly*“.¹ „Úplné“ je predstava celistvých literárnych dejín ako niečoho vysvetľujúceho vo vzťahu k tomu literárnemu textu („čiastkové“), ktorý produkujeme dnes. Ak napríklad nejestvujú habsburskí Česi ani uhorskí Slováci, iba Česi alebo Slováci, aj svoje dnešné literárne texty píšu tak, aby sa v nich dejiny literatúry sprítomňovali ako dejiny českej literatúry a ako dejiny slovenskej literatúry, nie ako dejiny rakúskočeskej alebo uhorskoslovenskej literatúry. Prvý vyjadril dôsledky „uhorskoslovenskosti“ piarista Jozef Inocenc Dežerický, ktorý povedal, „*Boli sme Moravia, teraz sme Maďari*“² (bol by mal povedať: „*Boli sme moravskí Sloveni, teraz sme uhorskí Sloveni – Slováci*“, no najsprávnejšie by bolo bývalo, keby bol povedal: „*Boli sme Sloveni vtedy aj teraz*“). Bol zapísaný do piaristickej rehole ako „*slavus hungarus*“, uhorský Slováč (1719). Podobne Hanulík. Piaristický rád sa vyvinul k predstave panstva maďarského etnika a maďarského jazyka v Uhorsku a nad Slováckmi. Odmietol uznať Československú republiku, takže nebol ňou uznaný. Dežerický aj arkád Hanulík sa v dejinách slovenskej literatúry môžu ocitnúť len ako okrajová spomienka práve preto, že boli „Uhroslováci“. Ale v úplnom centre budú stáť Kalinčiak a Sládkovič: ak aj prejavovali vernosť uhorskému štátu, ich slavizmus ďaleko presahoval maďarskouhorstvo. My sa totiž dožadujeme, aby boli dejiny slovenskej literatúry orientujúcim celkom pre

¹ Adrian Marino: *Hermeneutika predstavy o literatúre*. Vyd. Dacia Cluj-Napoca 1987. 1. kap., prel. E. Ťapajnová, rkp.

² J. I. Dežerický: *Pro cultu litterarum in Hungaria... Vindicatio... Romae 1743*, s. 10.

nás a nie orientujúcim celkom pre nejestvujúcich uhorských Slovákov. Dôvod nie je zahmlievať, čo bolo, ale ten, že s literárnohistorickým celkom, ktorý tu nie je pre Slovákov, ale pre záujem iných, by sme nevedeli žiť, rozpadli by sme sa na tisíc molekúl. To je aj zmysel robenia dejín literatúry: dávať si celok k dispozícii ako hodnotu úplnosti schopnú produkovať dnešné literárne javy, teda ako prítomnosť pre nás dnes.

Aj medzi maďarskými vedcami sú už dnes takí, ktorí necítia potrebu podriaďovať Slovákov maďarskej štátnej moci tým, že ich označujú za uhorských Slovákov. Jezuita Ladislav Lukács povedal v *Monumenta historica Societatis Jesu. Monumenta antiquae Hungariae I. 1550 - 1579*. Ed. L. I. Romae 1969: „*Peter Joannes Matejov bol Slovákom a niekoľko rokov pôsobil v Trnave ako profesor*“³. Ďalej: „*Na čele ročníka alfabetárov stál P. Matejov*“ (tamže). Roku 1566 učil takzvané humaniora. Do Trnavy prišiel roku 1564 a „*statimquae concepit etiam fidelium suae nationis curam gerere*“. Lukács teda nemá zábrany používať pomenovanie Slovákov, slovenčina, slovenský národ už na rok 1556. Čo sa to deje, že v roku 2003 v maďarských vedcoch nutkavo pôsobí pojem uhorský Slovákov, uhorská čiže maďarská slovenčina? Dožadujú sa historických práv na „Slovákov – svojich sluhov“? To nerobí nijaký iný národ na svete. Česko-slovenský štrukturalizmus literárnovedný i jazykovedný i každá teória medziliterárnosti taký prístup odmieta s rozhorčením, ba nijaká nerasová teória vzťah večného otroctva ani nepozná, neuznáva, nepracuje s takou predstavou. Odkazujem na Franka Wollmana.

Neporozumenie slovenskosti sa buduje na zamlčovaní niektorých skutočností. Talian Ercole Scala v roku 1685 napísal: „*smerom ku karpatským horám používajú sklavónsky jazyk a tamojší obyvatelia, hoci sú Uhri, sa nazývajú Sloacchi*“⁴ – tým zároveň zdôraznil vôľový ráz slovenskosti: Slováci sa Slováckmi chcú volať. Nevoláme ich tak, lebo to chceme my, Taliani, ale preto, že oni sa nechcú volať nijako inak. My Taliani sme nútení volať ich Slováci, pretože oni sa inak volať nechcú. To je významné svedectvo, že Slováci sa nechápali ako súčasť uhorskomadžarského národa. Práve naopak. Slováci si v dejinách vynucovali, aby nás iní nazývali Slováckmi a nie Slavi, Hungari a podobne. Biskup Jednoty bratské Jan Blahoslav sa vysmieva v roku 1564 spolubratovi Martinovi Žateckému: „*...za to mám, že se nejeden Čech tomu zasměje a podiví, proč ty český jazyk slovenským nazýváš, snad se tobě zdají Slovácy důstojnější býti nežli Čechové...*“. Žatecký chcel označiť češtinu, že je to slovanský jazyk, a myslel si, že môže použiť slovo „slovenský“. Blahoslav si uvedomil, že

³ L. Lukács, cit. d., s. 16.

⁴ *L' Ungheria compendiata dal Sig. Conte Ercole Scala...* Modena 1685, s. 25.

meno „slovenský“ si Slováci natoľko vyhradili pre seba, že ak chce Žatecký povedať slavus, nesmie použiť slovenský, musí sa uchýliť k pomenovaniu slovanský. Slováci si vynucovali nielen pomenovanie národnej totožnosti, ale aj pomenovanie krajiny: Jan Blahoslav nehovoril severné Uhorsko, ale „Slováky“. To je výrečné. Svedčí to o národnoštátnom sebavedomí Slovákov: hoci sa štát volal Uhorsko, nik nemohol Slovákov zbaviť vedomia, že oni žijú na Slovensku. Treba odpovedať, ako je to možné.

Najskôr však treba uviesť dôkazy, že Slováci cítili kultúrnu potrebu zoskupovať sa do sociálne fungujúcich celkov práve ako Slováci: *Spišské modlitby* sa dajú interpretovať ako zázrak fungovania medzikonfesionalnej súdržnosti – v druhej polovici 15. storočia si na severozápadnom Slovensku katolícka cirkev brala pod ochranu slovenských „starovercov“, ktorí sú asi potomkami slovenského obradu z veľkomoravskej doby. Sú to výzvy modliť sa za authority – no po slovensky a navyše podľa byzantskej liturgie Jána Zlatoústeho, ktorú preložili sv. Cyril a Metod.⁵ To, že okolo 40 slovenských ľudových rozprávok zo súboru zozbieraného žiakmi Franka Wollmana na juhovýchodnom Slovensku má pôvod v talianskej novelistike⁶, svedčí o silnej komunikácii meštianskeho a sedliackeho stavu v slovenskom jazyku na meštianskych zásadách občianskej spoločnosti. To, že Rudo Brtáň konštatuje, že slovenské ľubostné básne Fanchaliho kódexu boli nespočetnekrát odpisované, svedčí o severozápadnom slovenskom renesančnom prostredí, ktorého šľachtická kultúra bola slovenská⁷. Názvy štyroch obcí na juhozápadnom Slovensku: Slepčany, Nevidzany, Neverice a Nemčiňany sú politickým vyjadrením výčitiek obsiahnutých v *Proglase Slovenom* vo veršoch 28-29 („v očiach radosť nezasvieti bez svetla...“) a 35-36 („ktorýže sluch bude bohabojný, ak nepočuje strašný rachot hromu...“). Slepí, vevidomí, nemí, neveriaci sú tí, ktorí sú krstení v latinskom obrade, lebo latinským slovám evanjelia nerozumejú. Počuť, vidieť – veriť – možno len cez slovenský obrad. Sociálne sebavedomie Slovákov nevzniklo ako uhorské, ale je vyjadrením, pokračovaním sociálneho sebavedomia veľkomoravských Slovenov.

To, že Slováci nútili v uhorských dobách iných, aby ich nazývali Slovákmí, vyplývalo z toho, že sa cítili pokračovateľmi a dedičmi starých Slovenov doby Veľkej Moravy. (Treba si uvedomiť, že „Slovák“ je sé-

⁵ *Monumenta byzantina – slavica et latina Slovaciae, I.* Peter Žeňuch – Cyril Vasil: *Cyrillic manuscripts... – Cyrillské rukopisy...* Roma – Bratislava – Košice, 2003.

⁶ *Slovenské ľudové rozprávky.* 3. zväzok. Veda, Bratislava 2004.

⁷ Rudo Brtáň: *Najstaršie slovenské umelé piesne.* In: Slovenská literatúra 10, 1963, č. 2, s. 221 n.

manticky totožné so „Sloven“. K prechýleniu prípony –en, –enin na –ák došlo v 14. storočí pod vplyvom poľštiny: Poľan sa zmenilo na Polak, Rusín na Rusnak, Roznak, Sloven (Slovenin) na Slovák – no len v mužskom rode obyvateľského mena)⁸.

Dejiny národnej literatúry sú vedomím existencie kultúrnej krajiny, tej, ktorú chce estetizovať, zveľaďovať kultúrna pospolitosť národa. Prvý to vyjadril Jozef Miloslav Hurban, zakladateľ slovenskej literárnej historiografie, ktorý povedal, že slovenská literatúra je vo svojich dejinách postupným vykrajovaním Slovenska z mapy uhorského štátu: „**Osoby veľiké, historické na poli občianskeho života povstalé**, sú svedectvom, že sa národ k štátu či obci, to jest k životu krajinskému pozdvihol; na poli ale literatúry a umenia vyniknúcšie postavy robili viac len cestu k založeniu obce a štátu, v nich jest **možnosť zriadenia sa ľudí** v jednu Obec, krajinu“ (SP I, 1846)⁹. Predstavitelia slovenského literárneho života „vykrajovali“ to územie, ktoré ešte bolo možné rekonštituovať z Rastislavovho Slovenska – Veľkej Moravy. Preto chápeme staršiu slovenskú literatúru ako **možnosť** ustanovizne, duchovnú a zároveň ideálnu politickú krajinu.

Naša literatúra zobrazila potrebu krajiny prvýkrát v *Živote Metoda*, v liste Rastislava Michalovi III, kde píše v 5. kapitole: „*My, Sloveni, sme jednoduchá čelad, nemáme, kto by nás naučil pravdu a kto by nám povedal, ako sa vládne mocou zákona*“. Po staroslovensky to znie „...i razoumъ съказаъ, то добрѣи в(а)д(у)ко, посъли такъ moužъ,...“. Ani Vašica, ani slovenskí prekladatelia nepochopili, že „razoumъ“ je kalk slova logos, ratio, a to vo význame uplatňovanie moci silou zákonov¹⁰. Ak preložíme „razoumъ“ v Rastislavovom liste ako „vládnutie mocou zákona“ (musíme ho takto prekladať, ba je podozrivé, že česká a slovenská slavistika ho doteraz takto neprekladali), musíme priznať, že slovo „Slověni“ použité v *Živote Metoda* nevyjadruje Slovanov všeobecne, len Slovanov poddaných Rastislavovej ríši. Inými slovami: u Slovákov bolo za čias Veľkej Moravy vyvinuté chápanie slova „Slověni“ ako politické pomenovanie občana moravského štátu, toto meno sa spájalo s národnou totožnosťou, vyjadrovalo ju. Je nesprávne hovoriť, že pred Uhorskom nejestvoval pojem

⁸ Ján Doruľa: *Tri kapitoly zo života slov*. Veda, VSAV 1993, s. 9.

⁹ Jozef Miloslav Hurban: *Slovansko a jeho život literárni*, in: Slovenskje pohľadi, 1946, I, s. 16.

¹⁰ Napríklad v Petrarkovom *Spevníku*, sonet CCLXXV, verš 7: „*Piè miei, vostra ragion là non si stende*“ – „*Moje nohy, ta vaše zákonodarstvo (moc, právomoc) nesiahá*“. „*La ragione*“ je v poznámke vysvetlená ako zákonodarná moc, jurisdikcia (podobne „*ragion di Stato*“). F. Petrarca: *Canzoniere*. Introduzione e note di Alberto Chiari. A. Mondadori (Ed.) 1985, s. 421.

„národ“, že nejestvovalo „národné povedomie“. Slováci sa po rozpade Moravy upli práve na toto národné a štátne sebaurčenie, a to tým, že prevzali a pestovali meno Sloven, Sloveni, slovenský, Slovensko v tom politickom zmysle, ako je vyjadrené Rastislavom v *Živote Metoda*: „*Rostislavъ, knezъ slověньскъ, съ s(ve)topълкътъ послѣста из моравы къ c(ě)s(a)riu michailou, gl(agol')ušča tako: ... a my slověni prosta čadъ i ne imatъ, iže by ny nastavilъ na istinou i razoumъ съkazalъ...*“. Rastislav „ukradol“ Slovanom meno „Slověn“ na označenie politického príslušníka moravského štátu. V tom istom Rastislavovom politicko–občianskom zmysle „ukradli“ Slováci Slovanom meno Slověn na označenie príslušníka slovenského národa po rozpade moravského štátu.

Vnútili ho aj Maďarom: sv. Štefana vyhlásili benediktínski slovenskí mnísi v kláštore v Pannonhalme za kráľa Slovenov. Svedectvom je ornát v benediktínskom kláštore na Panónskom Chlme. Pochádza z roku 1050 a je na ňom hlaholikou po stranách vyšitý nápis „*Gospodi, pomiluj ny*“, dole uprostred dve podobizne a pod nimi mená „Sv. Štefan“ a manželka „Sv. Hildegarda“. Ide o prvú umeleckú pamiatku uhorského štátu, doklad, že tento štát bol donútený sám seba chápať ako štát Slovenov v politickom zmysle Rastislavovho listu, teda Sloveni sa chápali v začiatkoch Uhorska ako občania, nie ako anonymná masa. Po tisíc stopäťdesiat rokoch si tí istí Sloveni opäť získali vládu nad svojimi vecami mocou zákona (razoumъ, logos, ratio). Ale medzitým sme si museli držanie vlády nad svojimi vecami, kontrolovať literatúrou ako láskou k ideálnej krajine zvanej nami samými Slovensko a k ideálnemu občanovi zvanému Sloven – Slovák. Preto je pre nás funkcia literatúry a dejín literatúry iná ako u národov, ktoré mali nástroje na riadenie vlastných vecí.

Svetozár Hurban Vajanský uverejnil v obnovených Slovenských pohľadoch stat' s názvom *Slovensko a jeho život literárny*¹¹, teda s názvom prevzatým z prvých dejín slovenskej literatúry z pera jeho otca. Analyzuje v nej historicko-politické príčiny národnej tragédie, že vládnuce vrstvy vzišlé z národa a ľudu sa systémovo stávali národu cudzími. Odhaľuje vznik priepasti medzi intelektuálmi a ľuďom: najmä latinčina a jej odnáródňovací ráz, Verböczyho zákony, ktoré od 1514 odníмали poddaným právo zbrane, meštianstvo, ktoré bolo národu cudzie, lebo jadro tvorili prisťahovalci. Tragédia spočívala v tom, že masa ľudu bola odstavená od možnosti premieňať svoje duchovné produkty na národné túžby a ciele. Z toho vzišlo prosté: kontinuálne udržiavanie jazyka a kultúry ako vedomie národné-

¹¹ *Slovenská literárna kritika 2*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1979, s. 182 (je to Vajanského redakčný úvodník k obnovenému vydávaniu Slovenských pohľadov).

ho spoločenstva udržiavané na rozličných úrovniach ľudovej pospolitosti. Iným jazykom pestovali jazyk a kultúru intelektuáli. Systémovosť ustanovenia sa šľachty a pánov cudzími národu bola dovŕšená počas tureckej okupácie Uhorska, keď len Slovensko a Zadunajsko ostali Uhorskom. Vtedy došlo k procesu, následky ktorého cítime dodnes: z uhorského oslobodzovacieho vlastenectva vznikol maďarský nacionalizmus ako presadzovanie tézy o vlasti vojensky vydobitej od Slovenov. Uhorský štát sa začal organizovať ako národnomaďarský v súlade s ideou národných štátov, ktorá si v Európe razila cestu od 17. storočia. Začal sa však organizovať na princípe občianskej nerovnoprávnosti, podľa ktorého bol hoden mať občianske práva len ten, kto uznáva nad sebou panstvo tých, čo získali územie Slovenov jeho obsadením. Tí, ktorí mali práva občanov, museli stáť na strane teórie vydobytej vlasti Maďarov, najskôr baróni a šľachta, od Košúta všetci obyvatelia. Teda Slováci, ak chceli byť občanmi, museli poprieť seba, postaviť sa proti vlastnej historickej identite a ničieť túžby, ktoré z tejto identity vyplývali. Dokonca vo volebnom zákone sa v roku 1874 ocitlo slovo „cudzia národnosť“ na označenie Slovákov ako jednotlivcov a ako občianskej pospolitosti uhorského štátu.¹² My Slováci sme tak boli v oficiálnom dokumente vlády uhorského kráľovstva vyhlásení v Uhorsku za cudzincov. Je pre nás neprijateľné úsilie vracať Slovákom ideu štátu, ktorý ich odmietol ako občanov, kolektívne vyhlásil za cudzích štátnych príslušníkov, za príslušníkov imaginárneho nejestvujúceho štátu bez územia. Do takej situácie genocídy sa vznikom občianskeho princípu nedostal nijaký iný národ na svete. To dokladá vo svojej knihe (1986) Benedict Anderson a označuje to pojmom maďarský oficiálnacionalizmus¹³. Daromná bola Maginova teória autochtónnosti Slovákov, Timonova teória Slovákov ako hostiteľov, neskôr výčitky Giuseppe Mazziniho Košútovi. Márne možno neboli len obžalobné dokumenty Setona-Watsona (Scotus Viator)¹⁴. Slovenské povedomie bolo v týchto podmienkach po stáročia v nesúlade s oficiálnym občianskym princípom, a preto bolo výnimočné slovenské národnoštátne zmýšľanie vo vládnucich kruhoch. Taký bol výrok kardinála Alexandra Rudnaya: „Slovák som, a keby som sedel aj na Petrovom stolci, Slovákom ostanem“. Slovenskosť nihilujúci maďar-

¹² Milan Stanislav Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Lúč, Bratislava 2003, s. 233.

¹³ Benedict Anderson: *Oficiálnacionalizmus a imperializmus*. Z talianskeho vydania preložil P. Koprda, rkp. In: B. Anderson: *Imagined Communities*. Baltimore 1983.

¹⁴ Robert William Seton-Watson: *Národnostná otázka v Uhorsku*. Bratislava, SLOVAKIA PLUS 1994. 531 s.

skouhorský občiansky princíp produkoval nové slovenské generácie ako strojcov úplného sebaopretia a táto ničivá vlastnosť ostáva mnohým Slovákom ako zastrašené podvedomie, čo dnes využívajú na zastrašovanie v oblasti vedy a vzdelania.

Tento stav útraty však nebol stavom nulity, ale bol stavom národným, bol to princíp občana – Slováka napriek tomu, že žil na ničom (len na jazyku, tradícii, komunikačnej kultúre, na vedomí slovenskosti). Z tohto stavu povstávali a museli povstávať ako z jediného akékoľvek národno-občianske ciele. Čiže v čase národného obrodovania sa táto dlhodobá nemožnosť premieňania duchovna na materiálnopolitické podoby musela prejavovať ako ťažká úloha pre inteligenciu: stvoriť národnopolitickú postać len z jazyka a z tradovanej duchovnej hodnotovosti. To je zároveň aj charakteristika slovenskej kultúry ako typu: z ničoho sa rodia vysokí duchovia. Z ničoho a nad priepasť neexistujúcej materiálnopolitickej základne – ale rodia sa, to znamená, že ono „nič“ (absencia ukotvenia v inštitúciách) v sebe skrýva obsah, ako ho analyzoval Vajanský. Teda materiálny jazykovo-kultúrny substrát musí mať takú funkciu, ako inde inštitúty moci a slávy. U Slovákov bolo a sčasti aj je stávanie tým, čo u iných národov bytie. A z tohto princípu stávania Vajanský aj vychádza ako z kritéria slovenskej literatúry (citujúc otca, SP, 1, 1846, cit.): *„Už iba to má právo k skutočnosti, k stávaniu a k životu, čo sa ospravedlnilo pred súdnou stolicou ducha, .. idey, tejto verejnej, obecnej mravnosti sveta“*. Slovenská literatúra je ako slovenská pociťovaná tým, že vnímame, že dielo v sebe ukrýva onú stáročnú „obecnú mravnosť“ slovenského života, ktorou je „stávanie“, fakt, že dielom vzniká a začína fungovať to, čo nie je inštitucionalizované, ale zato silno cítené: vedomie národnej obce. Nejde tu teda o jednoduchý princíp, že národná literatúra je to, čo slúži národu ako historická orientácia, ale o to, že aj keď slúžiš, tak sa ťažko „ospravedlníš“ zoči voči verejnej mravnosti slovenského sveta, ak neuznáš ono priepastné odrodzovanie sa a existenciu vysokých ideálov mravnosti, duchovnosti len v odizolovanom stave literárneho jazykovo-kultúrneho stávania ako jediného majetku, ktorý spája nás všetkých. „Stávanie“ je zároveň aj blízkosť literárnemu vývinu ako imanencii, príčina, prečo sa slovenská literatúra ľahko zapája do medziliterárnych spoločenstiev a do medzikultúrnych spoločenstiev. Slovenská kultúra a literatúra inak transformuje svetové podnety: vždy voči dramatickej potrebe vytvárať existenciu kultúry literárnym oživovaním a ako umenie cítiť silu jednoty bez inštitucionálnych opôr. Tak to je od baroka po Vincenta Šikulu, Milana Rúfusa a Annu Ondrejkovú a možno aj po Mitanovo silné generačné cítenie. Pre krátkosť priestoru uvediem jediný príklad: Ján Hollý bol nešťastný, keď bola zave-

dená stredoslovenská Štúrova norma národného jazyka, lebo s ňou padla možnosť dvoch dlhých slabík za sebou, možnosť vytvárať spondejské stopy v slovenskej poézii a im podobné, teda napodobiť v slovenčine celé bohatstvo antického časomerného veršovania a vytvoriť ideálne básnické kráľovstvo, ktoré by Slovákom nemohli nepriatelia ulúpiť, navždy by ich zviditeľňovalo pred celým svetom¹⁵. Uvediem aj druhý príklad: Bernolák zaviedol slovenské jazykové cítenie ako puristické (ako očisťovanie od prvkov latinčiny, češtiny a nemčiny)¹⁶. Prečo? Určite si bol vedomý, že literárny a jazykový prejav je hlavným prejavom sociálnosti života Slovákov. Dôsledok? Dnes majú balkánskoslovenské jazyky a poľština na vyjadrenie bežných významov možno štyrikrát viac latinských a nemeckých slov ako slovenčina. Slovenčina ostala spolu s češtinou jazykom najviac čerpajúcim z vlastnej zásobárne koreňových morfém, lebo potrebujeme cítiť, že tvorením jazykového prejavu nehovoríme rečou inštitúcií, ale ich ustanovujeme, ale sa ustanovujeme.

A Jozef Miloslav Hurban uvádza ešte jednu konštantu, ktorú sledujeme v dejinách slovenskej literatúry, a to je láska autora k národu. Výrazne sa začína u Vavrince Benedikta z Nedožier a v baroku u Daniela Sinapia Horčičku. Hurban hovorí: „*Jeho Neo forum...*“ 1678 je pamätne nielen pre čisto slovenské príslovia, ale aj pre Predmluvu, „v ktorej pozdvihuje muž tento hlas silní za vec svojho národa“¹⁷. Horčička upozorňuje, že sa prísloviám naučil ešte od matere, teda pestuje slovenčinu pre lásku k materskej reči – čo je u odslovenčovacích spisovateľov úplne vykoronené, napr. u Jiřího Palkoviča, ktorý sa nehanbí nadávať bezočivo svojim čitateľom Kalendára do sedliakov, teda vlastným čitateľom nadáva, že cítia po slovensky.

Hurban uplatnil aj zásadu, že v národe musí byť sila schopná vylučovať nehodných z účasti na slovenských veciach. Podobne to robili, počnúc stílnovizmom, Taliani: kto nevedel spisovnú florentskú normu, bol spoločensky znemožnený. Hurban odhaľuje u týchto ľudí psychológiu hyen, slovenských mršín. Sú „*k hanbe všetkým Slovákom, (tí,) ktorí nechtiac alebo nevediac sa povýšiť k pravde v diabolskom nihilizme, pri ženách a peciach svojich len ako zvery živoria, a na hanbu národu nášmu svoje vyzjablje, duchomornje, cituprázdne tváre viškljebajú, mäsožrútnne svoje*

¹⁵ Viliam Turčány: *Na krásnu zahradu Hollého Jána*. Tatran, Bratislava 1972.

¹⁶ Juraj Chovan: *Anton Bernolák: Predhovor k Slowáru z roku 1796*. Literárny archív, Martin 1967, s. 77n.

¹⁷ J. M. Hurban: *Slovensko a jeho život literárni*, in: *Slovenskje pohľadi*, 1947, zv. 2, s. 6 – 7.

zubi na vivolenuo sinovstvo slovenskuo vicierajúc“ (SP, 2. zväzok, cit., s. 7). To je obraz nepriateľa Slovákov, slovenských snáh – nepriateľ je vo vnútri. Toto už vedel Horčička a tradoval to Hurban: „kto má belmo studenosti k vlastnej krvi slovenskej“.

V dejinách slovenskej literatúry sa začína prihliadať na kritérium lásky k národu od baroka, keď začali Slováci cítiť, že ustanovizne moci vznikajú na Slovensku na náš rozklad, na premieňanie Slovenska na integrálnu časť maďarského Uhorska. Stačí spomenúť Jánoša Balašu, ktorý naverboval desaťtisíc Slovákov a nechal ich pozabíjať Turkom pod hradom Széchény (Sečany). On bol hlavným veliteľom protitureckej obrany severného Uhorska a premieňal Slovákov na hnojivo uhorskej národnoštátnej idey aj ako veliteľ, aj s oporou Verboöczyho zákonov, ktoré zakazovali ozbrojovať poddaných. Veľmi dobre to do seba zapadalo. Dokonca dnes mi na túto námietku Maďari odpovedajú, že to nie je protislovenský zločin, lebo vtedy slovenský národ nejstvoval. Koho teda nechal pozabíjať? Národ jestvoval prinajmenšom vo svojom mene Slovák, slovenský, Slovensko, čo je náš politický názov, ktorý si vymáhame od moravských čias. Ak toto neprijmeme, budú používať pre Bélu Grunwalda, Kolomana Tiszu a pre svoje terajšie ciele podobné ospravedlnenie, ako použili pre Jánoša Balašu.

Máme veľmi špecifické postavenie v slovanskom svete. Tým, že sa staroslovenská vzdelanosť rozšírila od nás, máme v literatúre vzťah bez zábran k tým, ktorí ju prevzali a pestujú, k Čechom, Chorvátom, Srbom, Bulharom, Macedóncom, Rusom. Ich deje cítíme počnúc Sinapiom-Horčičkom ako naše deje, ako nám na pomoc, s nami súvisiace. Preto v našej literatúre panuje medziliterárnosť, a nie predstava štátnej uzavretosti kultúry, ktorú vidí ako podmienku estetickéj funkcie dokonca Mukašovský. V najvýraznejších periódach sa „naše“ vzťahuje vždy výbojne, zaujato, stranicky k veľkému ideálnemu celku, chce ho rekonštituovať. Príkladom je romantizmus: bez Šafárika, Kollára, Hurbana a Štúra by možno nebolo ilyrizmu.¹⁸

Seba, svoj dejinný celok rekonštituujeme so zaujatím pre väčšie, väčšinou slovanské celky, smerom k obnovovaniu zažívania kultúrnej genézy. Prvým veľkým literárnym hrdinom tohto vedomia je Gorazd zo 17. kapitoly *Života Metoda*: ten, ktorý ostal po vyhnaní žiakov Cyrila a Metoda doma, aby živil vedomie, že sme nositeľmi kultúry sprostredkujúcej medzi západom a východom a štvrtého jazyka Biblie a liturgie popri gréckom, la-

¹⁸ Ivana Živančević-Sekeruš: *Vrazova koncepcija slavistike*. In: Literatúry ako súčasť medziliterárnych spoločenstiev. FF UKF, Nitra 2003, s. 46-56.

tinskom a hebrejskom, a to v podmienkach vlády latinskej kultúry, čiže v podmienkach bez vlastných inštitúcií.

Cesty obžívania vedomia slovenskosti ako genézy slovanských dejov preto boli u nás nevyhnutne v dotyku s latinským svetom. Pod latinskosťou nesmieme myslieť pochovanie nášho genetického vedomia, ako napríklad Riccardo Picchio,¹⁹ ale vehikulum jeho prenášania. Príkladom je náboženská pieseň. Peter Liba správne upozorňuje, že na svete niet okrem slovenskej kultúry druhej, v ktorej by sa bol mariánsky kult materializoval do vytvorenia najmenej dvoch miest, Levoče a Šaštína, na základe púti. Chorváti, inak ako my, sa hlásili k tej istej pôvodnej veľkomoravskej slovianskej kultúre „*potreby vedieť účinne prosit' o božiu milosť*“. Dostávame sa k medzireligióznosti, lebo z pôvodnej veľkomoravskej kultúry sa časom vyvinulo spoločenstvo budujúce samo svoje vlastné vedomie. Kristína Riman a Barbara Riman preukázali chorvátske pramene viacerých slovenských piesní.²⁰ Preto je pre nás dotyk chorvátskeho slovanského živlu s talianskym v Dalmácii, v Istrii a v Benátsku taký dôležitý, ako keby bol súčasťou našej literatúry. Čo sa tam dialo, to sa dialo nám a pre obnovovanie vedomia, že náležime do veľkého celku, ktorého sme boli kedysi centrom.

Frank Wollman hovorí o slovanskom „sounáležení“. Ďurišin vyzýva hľadať rovnorodosti tam, kde len zdanlivo prevládajú rozdiely. Chorvátski autori napísali pre posilnenie slovenského sebavedomia v národnom obrození viacero básní. Boli by ich napísali, keby sme si boli bývali blízki len v dobe národného obrodzenia? Kollár zložil *Slávy dceru* ako hymnus slavizmu. Dušan Makovický a Albert Škarvan napísali zápisky zo života s Tolstým, ako keby bol jedným z nás. Pocit spolunáležania je v dejinách slovenskej literatúry nepochybne vzrušujúcim predmetom, ktorého historickosť si žiada byť stále oživovaná, sprítomňovaná. Medziliterárnosť a spolunáležanie sú nepriateľmi idey štátnej literatúry, napríklad uhorskej. K tomuto povedal svoje Mikuláš Bakoš v predslove k zborníku zo slovensko-maďarskej vedeckej konferencie.²¹ Na základe spolunáležania sa po svete rozšírila nadnárodnoliterárna koncepcia medziliterárnych spo-

¹⁹ Riccardo Picchio: *Pour une étude comparée slavo-romane de la formation des systèmes littéraires slaves*, in: R. Picchio: *Etudes littéraires slavo-romanes*. Licos Editrice, Firenze 1978, s. 7-22.

²⁰ Kristína Riman a Barbara Riman: *Uloga pučke nabožne popijevke u povezivanju Europe*. Prednáška na konferencii *The Perspectives of Modern Literary Comparative Studies in Slavic Literatures*. Łowicz 24-26 May 2006.

²¹ In: *Tradície a literárne vzťahy*. Zborník o vzťahoch slovenskej a maďarskej literatúry v Smoleniciach 17.-18. nov. 1969. SAV, Bratislava 1972.

čestiev. Svojho času ju prijal aj Gyorgy M. Vajda, István Fried a rozvážne postoje zaujímal Tibor Klaniczay. Formou literárneho procesu sú medziliterárne spoločenstvá, a nie písomné prejavy vernosti uhorskému kráľovstvu. Len spoločenstvá sú tým, čo túži byť obnovované v nás v čase. S českou literatúrou a kultúrou je slovenská vo vzťahu spoločná samostatných subjektov. Nemožno stavať slovensko-české medziliterárne spoločenstvo na tú istú úroveň, ako je historická maďarská jazyková a politická hegemonia. Ďalší omyl je stavať slovensko-maďarské literárne vzťahy na jednu rovinu so slovensko-štátnouhorskými. Ak jestvuje literatúra Maďarov na Slovensku, Slovákov v Maďarsku, to je medziliterárnosť postavená na kontinuálnom vedomí maďarsko-slovenského alebo slovensko-maďarského literárneho a kultúrneho spoločenstva, nie na maďarskej, slovenskej a už vôbec nie uhorskej štátnej ideí. V skutočnosti si tri kráľovstvá neželajú uplatňovať svoje práva nad slovenskou literatúrou, len potomkovia jedného z troch kráľovstiev. Slovenská národná literatúra je celok v zmysle hermeneutiky literárnej predstavy Adriana Marina a ako celok sa utvárala nezávislo od štátneho uhorského zväzku a najmä, takto si ju žiadame vnímať. Je vývinovo inou hodnotou ako historické skutočnosti dokladajúce hegemoniu panského národa uhorského kráľovstva.

Dnes však prevláda predstava, že literárnymi jednotkami sú len tie, v ktorých možno zistiť veľký rozdiel proti iným (Earl Miner). Nie je väzba slovenskej literatúry na Rastislavov list v *Živote Metoda*, jej stáročná väzba na túžbu po uskutočnení mena Slovák, slovenský, Slovensko „veľkým rozdielom“? Je ešte iná taká literatúra, ktorá meria rozdiel voči „svojmu inému“ dvanástimi storočiami, v ktorých literatúra bola stávaním bytia národa ako toho, čo nemá hmotné, uchopiteľné ustanovizne, ale „sa to stáva“ opakovane počas aktu písania a čítania? Našu literatúru držalo ako autonómne súcno vyrovnávanie rozdielu voči svojim moravkoslovenským počiatkom v každom okamihu písania a čítania nového literárneho textu.

Historicky nešťastný nie je „pojmem Slovensko“, historicky nešťastné je robiť z administratívnych daností 17.-19. storočia nástroj na prinavracanie literárnej (aj jazykovej a národnej) uhorskoslovenskosti, čiže slovenskej literatúry ako závislej jednotky maďarskoštátnosti. Ak niekto túži po obnovení „niekdajšej duchovnej scelenosti nášho regiónu“ a označuje Slovensko, Slovákov a slovenskú literatúru za prekážku, ktorú vyzýva Čechov a Poliakov odstrániť, uplatňuje silu, ktorá mu je daná, pretože slovenský kultúrny organizmus je v novom štáte mladý a vnútorne slabý. Ak to robí člen akreditačnej komisie vlády Slovenskej republiky, neprejavuje iba vlastný odborný názor, ale uplatňuje svoju vôľu voči univerzite.

ným študijným programom a moc nad spôsobilosťami univerzitných pracovísk na Slovensku. Ved' ktorý univerzitný docent alebo profesor slovakistiky by namietal? Vystaviť sa riziku, že jeho študijný program bude odmietnutý? A preto, počúvajte a buďte poslušní, slovenskí profesori.